

Hivatkozott irodalom

- FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára...* Pest. <http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyas>
- HORVÁT ISTVÁN 1825. *Rajzolatok a' magyar nemzet legrégebb [sic!] történeteiből.* Petrózai Trattner Mátyás nyomdája, Pest.
- HORVÁT ISTVÁN 1839. A' Palótz Nemzet Nyelvéről. *Tudományos Gyűjtemény* 18. III: 108–117, IV: 103–121.
- VÁLYI ANDRÁS 1796. *Magyar Országának leírása.* Buda. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85>

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ
Miskolci Egyetem

Egy új szombathelyi nyelvészeti sorozat első köteteiről*

1. HAJBA RENÁTA, Regionális nyelvhasználat Szombathelyen. Savaria University Press, Szombathely, 2021. 172 oldal + Mellékletek – 2. TÓTH PÉTER, Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok. Savaria University Press, Szombathely, 2021. 198 oldal.

1. HAJBA RENÁTA és TÓTH PÉTER könyve nemcsak a szombathelyi intézményhez köthető, közel félévszázados hagyománnyal bíró nyelvjáráskutatás két új, immáron kézzel is fogható eredménye, hanem egy új sorozat – Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai – bevezető tagjai is egyúttal. Míg HAJBA RENÁTA munkája (a sorozat 1. tagja) a szerző 2012-ben megvédett, azonos című disszertációjának kiegészített változata, TÓTH PÉTERÉ (a sorozat 2. tagja) a doktori fokozata megszerzését követően készített, nagyrészt nehezen hozzáférhető kiadványokban megjelent tanulmányainak gyűjteményes kötete. Kutatási eredményeik e kötetek publikálása révén szélesebb közönség számára is elérhetővé válnak.

2. Az első kiadvány tárgya Szombathely regionális köznyelvisége. Miként a szerző kiemeli, DEME LÁSZLÓ már 1973-ban ezen átmeneti állapot, illetve annak leírásán keresztül a nyelvjárási nyelvhasználatot illető változások vizsgálatának a fontosságára irányította a figyelmet, a szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszéknek pedig 1975 óta deklarált célja a nyugat-dunántúli regionális nyelvhasználat vizsgálata. HAJBA RENÁTA ehhez illeszkedő munkájának célja Szombathely beszélt nyelvhasználatának szinkrón leírása, ezáltal pedig a nyelvjárási, a regionális köznyelviség és a köznyelv közötti változás kutatása. A kötet elméleti fejezetei világosan tisztázzák a kérdéskör hátterét és fogalmait, igaz, a magyar nyelvű és vonatkozású szakirodalom széles körű és precíz összefoglalásán túl csupán német eredmények néhány oldala ismertetésével kapunk betekintést a nemzetközi kutatások tanulságaiba.

* A cikk az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a cikk elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

A szerző objektív, tudatosan közölt adatokat gyűjtött aktív és passzív módszerekkel egyaránt: elsősorban kötetlen, nem irányított interjúk rögzítésével és elemzésével, továbbá környezetének részt vevő megfigyelésével. HAJBA RENÁTA számolt az aktív módszerek alkalmazásából adódó korlátokkal: az interjúk voltaképpen spontán, megközelítőleg egy-órás beszélgetések voltak azért, hogy minél inkább elkerülje az adatközlők reflexszerű nyelvváltozati kódváltását, a megfigyelői paradoxont pedig azáltal kívánta feloldani, hogy a beszélőket otthonukban, saját környezetükben kereste fel, törekedett bizalmuk elnyerésére, a beszélgetés gördülékenységére, és olyan témákat hozott fel, amelyekről az adatközlők szívesen, élményszerűen beszélnek, és amelyek elterelik a figyelmüket saját beszédükről. A szerző tapasztalatai szerint az interjúalanyok viszonylag hamar megfélekedtek a kisméretű diktafonról, és beszédmódjuk általában a tizedik perc környékén vált természetesebbé. Összesen 50 adatközlővel készült így interjú, akiknek a kiválasztásakor a szerző ügyelt a megfelelően rétegzett minta elérésére, ezért különböző nemű, életkorú és iskolai végzettségű, belvárosi, lakótelepi és kertvárosi, öslakos és a környező községekből betelepülő szombathelyieket keresett meg e célból. A független változókkal kapcsolatban fontos információkra figyelmeztet a szerző: például arra, hogy sok érettségizett vagy felsőfokú végzettségű kényszerül fizikai munkát (is) vállalni, vagy hogy a középső korosztályi kategóriába (40–64 év) is kerültek nyugdíjasok – ezek az értékelés során sem elhanyagolható adalékok. Az adatok gyűjtéséhez minden szempontból fontos segítséget jelentett a kutató saját regionális anyanyelvi tudása és helyi kapcsolati hálója is.

A szerző – részletes beszámolója és a kérdéses eseteket tárgyaló bekezdések tanúsága szerint – nagy körültekintéssel és a korábbi szakirodalomban olvasható módszerekre alapozva jegyezte le interjúit és foglalta közel 500 oldalas adatbázisba. A teljes korpusz így 176 323 nyelvi adatot tartalmaz, ezek 67%-át beszélt köznyelvnek, 33%-át regionálisnak minősíti a szerző. Ez alapján arra következtet, hogy „a szombathelyi nyelvhasználók beszélt nyelve a köznyelvhez áll közelebb, viszont jelentős számú regionalitás is kimutatható a beszédükből” (84). A korábban a városban folytatott hasonló, azonban részben eltérő jellegű kutatások eredményeivel összevetve azt is megállapítja, hogy „a szombathelyi nyelvhasználat fokozatosan a köznyelv felé közelít” (uo.).

A továbbiakban külön tárgyalja a nemek, az életkor, az iskolai végzettség, a foglalkozás és a lakóövezet szerinti eredményeket. Ezek közül néhány: nemi tekintetben elenyésző a különbség a regionális és a köznyelvi adatok megoszlása között; életkor szerint a legtöbb regionalizmus idősektől felvett anyagokból adatható, ami a fiatalok felé haladva fokozatosan csökken; az iskolai végzettség növekedésével egyenes arányban nő a köznyelvi változatok száma; a szellemi foglalkozást végzők nyelvhasználatának 29%-a, míg a fizikai dolgozókének 35%-a regionális, ezen belül a legtöbb regionalizmus a fizikai munkakörű nyugdíjasoktól volt adatható. A lakóhely szerint nincsenek kirívó eltérések: a lakótelepen élők beszédében minimálisan több regionális változat fordul elő a belvárosban és a kertvárosban élőkhez képest; az öslakosok beszédének 32%-a, a környező településekről betelepültek beszédének 35%-a volt regionális. A könyv ezután részletesen bemutatja a Szombathely környéki nyelvjárási nyelvhasználat jellemzőit, külön csoportosítva (a használati gyakoriság és a használók köre alapján) a kihalóban és a visszaszorulóban lévő nyelvjárási jelenségeket, az aktív használatú és a terjedőben lévő hangtani, alaktani és mondattani regionális köznyelvi jelenségeket, külön összefoglalva és táblázattal is szemléltetve a 18 leggyakoribb „kulcsjelenség”-et. A gyűjtött adatok alapján aktív regionális köznyelvi jelenség például a zárt *ě*,

a felső nyelvállású magánhangzók rövidülése, az *l* kiesése pótlónyúlással, az intervokalikus nyúlás és a zöngésülés, és terjedőben lévő az *l*, *r*, *j* nyújtó hatása, az *l* kiesése határozórag végeről, néhány köznyelvtől eltérő teljes hasonulás (pl. *alunni*) és a határozott névelő hiánya.

A záró fejezet tétélesen megvitatja a kutatás kezdetén felvetett hipotéziseket, valamint kitér a vizsgálat eredményeinek felhasználására és folytatásának lehetséges irányaira is. HAJBA RENÁTA figyelmeztet egyrészt az eredmények anyanyelvi nevelési vonatkozásaira, a pedagógusok felkészítésére és szerepére a regionális nyelvhasználatot illetően, másrészt a „megfeneklett” regionális köznyelvi kutatások elvégzésének jelentőségére, a városi élőnyelvi formák feltérképezésére és közlésére, amelynek a lehetősége még mindig adott volna.

3. TÓTH PÉTER kötete 18 hosszabb-rövidebb közleményt tartalmaz, amelyek döntő részben a kárpátaljai nyelvjáráskutatás történetébe engednek betekintést, valamint a szerző saját, újabb eredményeit közlik (ezek közül egy dolgozat a felsőpulyai és középpulyai nyelvjárás sajátosságaival foglalkozik), s további egy írás az ortológus Beregszászi Nagy Pál és Kazinczy Ferenc vitájának részleteit ismerteti. A könyv indító cikkei a máramarosi Viskre kalauzolják az olvasót, ahol a református és a római katolikus felekezethez tartozók nyelvjárási különbségeit kutatta a szerző. Megfigyelései szerint hangtani és lexikai jelenségek használatában is megállapítható felekezeti megoszlás: például jobban jellemzi a reformátusokat a nyílt *a*-zás (pl. *cukar*), a köznyelvi *ö* helyetti *e* hangsúlytalan helyzetben (pl. *öntez*), a köznyelvi *é* helyetti *i* hangsúlyos (pl. *kímíny*) és hangsúlytalan (pl. *míreg*) helyzetben, valamint a *bé* igeikötő használata is. Az *ö*-zés mindkét felekezet tagjainál hallható, ám míg a reformátusoknál szótőben és toldalékban, hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt (pl. *vött*, *ezekhöz*), a római katolikusoknál csak toldalékban (pl. *ehöz*). További érdekes megfigyelés a településen, hogy „[a] reformátusok a katolikusokról azt tartják, hogy *uriásul*, *uriásan* beszélnek, a katolikusok szerint a reformátusok jobban ragaszkodnak hagyományaikhoz” (13–14). A szerző következtetései szerint a leírtak fényében bizonyosnak tűnik a viski reformátusok mezősegi származása. Az *ö* nyelvjárásokra fókuszál a kötet következő tanulmánya, és arra a megállapításra jut, hogy a viski reformátusok elődei a Mezőségről, azon belül is annak északi részéről vándorolhattak el mostani lakóhelyükre, aminek az oka egyelőre ismeretlen.

Számos írás tiszteleg nyelvjáráskutatók emléke előtt: rövidebb közlemények szólnak a fiatal Csűry Bálint beregi és ugocsai nyelvjárási vizsgálatairól, a kárpátaljai Mokány Sándor, Mokányné Nagy Katalin, Fodó Sándor, Törös Béla és az élete egy szakaszában Beregszászban is dolgozó D. Bartha Katalin tevékenységéről. Tudománytörténettel foglalkoznak A magyar nyelvjáráskutatás Nemes-Népi Zakál György korában, A magyar nyelvjáráskutatás rövid története a mai Kárpátalja területén és A kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatás száz éve című dolgozatok, amelyek együttesen már meglehetősen átfogó képet adnak a kérdésről, noha a szerző többször hangsúlyozza egy még részletesebb tudománytörténeti elemzés elkészítésének szükségességét.

A kötet fontos, hosszabb lélegzetű tanulmánya a kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatás aktuális feladatait veszi számba. Ezek TÓTH PÉTER szerint: a kárpátaljai magyar nyelvjárások részletes, teljességre törekvő leírása, a nyelvjárásszigetek monografikus igényű feltárása, a mondatnani nyelvjárási jelenségek leírása, de sürgető feladatként szól a hangtani és alaktani jegyek kérdőíves kutatásáról, atlaszos ábrázolásáról, a tájszógyűjtésekről és -közlésekről, falu- és névcsfülök, szólások gyűjtéséről (a szerző ezzel kapcsolatos gyűjtését a kötet egy további tanulmánya közli), meglévő cédulagyűjtemények (pl. Mokány Sándor

és Mokányé Nagy Katalin técsői gyűjtése, Czébely Lajos viski gyűjtése) kiadásáról, a különféle intézményekben őrzött kárpátaljai nyelvjárási hangfelvételek feldolgozásáról is, továbbá egy új kárpátaljai nyelvjárási bibliográfia létrehozásáról. A szerző azt is kiemeli, hogy egyetlen kárpátaljai magyar nyelvész sem foglalkozott még történeti nyelvjárás-kutatással, miként kárpátaljai nyelvjárási olvasókönyv vagy hangoskönyv sem készült még.

Zárásként TÓTH PÉTER szavait idézem: „Fontos, hogy a dialektológia önálló tantárgyként legyen jelen a felsőoktatásban, szakképzett nyelvjárás-kutató oktassa, akinek az oktatási és szervezési teendők mellett jut elég ideje nagyobb távlatú gyűjtések, kutatások elvégzésére is. E feltételek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a leendő tanárok alapos dialektológiai ismeretekkel kezdhessék el pályájukat, s a nyelvészeti tanszékeken rendszeres nyelvjárás-kutató munka folyhasson” (144). A két itt ismertetett kötet megjelenésének jelentősége, ezek fényében (is), vitathatatlan.

PARAPATICS ANDREA
Pannon Egyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Keresztes László 80 éves

Húsz évvel ezelőtt HONTI LÁSZLÓ köszöntötte a FUD. Keresztes-émlékkötetében az ünnepeltet. HONTI szólt arról is, hogy mikor ismerkedett meg Keresztes Lászlóval. Ezt azért említem, mert a HONTInál szereplő 1965-ös (vagy 66-os) debreceni kiránduláson több hallgatótársammal együtt én is részt vettem, tehát én is akkortól számítom Keresztes Lászlóval fennálló ismeretségemet. Az ismeretség azután barátsággá mélyült a hetvenes évek első felében, amikor szinte egyidőben voltunk lektorok Finnországban: Laci Helsinkiben, én Turku-ban. Mindennek logikus folyománya volt, hogy családjainkat is összeismerettük egymással.

Keresztes László 1941. november 11-én született Kisvárdán, ahol alsó- és középfokú tanulmányait végezte. 1959-ben vették fel a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–latin szakára. „Pályaválasztásomban döntő szerepe volt édesapámnak, Keresztes Pálnak, aki szintén magyar–latin szakos középiskolai tanár volt” – írja maga az ünnepelt (KERESZTES 2009: 91). Édesapja jóváhagyta választását, és „csak annyit tanácsolt: az irodalom túlságosan kötődik az ideológiához, foglalkozz nyelvészettel!” (i. h.). A finnugor tanszéken hamar felfigyeltek rá, és másodévtől átírányították a finnugor nyelvészetre. Kálmán Béla javaslatára leadta a latin szakot és 1963-ban felvette az akkor induló finnugor C-szakot. Közben, 1962–63-ban Helsinkiben volt ösztöndíjas, ahol megtanult finnül, hallgatta ERKKI ITKONEN mordvin nyelvtörténeti és finnugor alaktani előadásait. De lappul és votjákul is tanult.

1964-ben magyar szakos diplomát és doktori fokozatot szerzett. Ugyanez évtől a finnugor tanszék oktatója negyven éven át, végigjárva a fokozatokat a tanársegéd-től a tanszékvezető egyetemi tanárig. A debreceni éveket három hosszabb külföldi munkavállalás szakította meg: 1969-től 1975-ig Helsinkiben, 1981-től 1984-ig Jyväskyläben volt magyar lektor, 1994-től